

ปฏิทินการแพทย์แผนไทย

วัฒนา ชยธวัช*

*วิทยาลัยการแพทย์แผนตะวันออก มหาวิทยาลัยรังสิต เมืองเอก ปทุมธานี 12000

† ผู้รับผิดชอบบทความ: vadhana.j@rsu.ac.th

บทคัดย่อ

การใช้ปฏิทินในทางการแพทย์แผนไทยได้แก่ กาล (การแบ่งกลางวันกลางคืนเป็น 3 ช่วงเวลา กับ 4 ช่วงเวลา) วันในสัปดาห์ (1-7 อาทิตย์-เสาร์) วันขึ้นแรมค่ำ เดือนจันทรคติ (1 2... หรือ อ้าย ยี่...) ฤดู (ฤดู 3 ฤดู 4 และ ฤดู 6) จักรราศี และปีนักษัตร จากการศึกษาตำราเอกสารทางการแพทย์แผนไทย พบว่า ปฏิทินการแพทย์แผนไทยมีรูปแบบแตกต่างไปจากปฏิทินจันทรคติไทย โดยเฉพาะการแบ่งฤดูกาลใน 1 ปี คัมภีร์สมุฏฐานวินิจฉัยกำหนดให้มีช่วงฤดูกาลคาบละเท่า ๆ กัน โดยกำหนด 1 ปี มี 360 องศา แล้วอธิบายช่วงเวลาด้วยวันขึ้นแรมเดือนอย่างปฏิทินจันทรคติไทย โดยไม่กล่าวถึงเดือน 8 ที่สองแต่อย่างใด ทำให้เข้าใจผิดว่าปฏิทินการแพทย์แผนไทยมีรูปแบบเช่นเดียวกับปฏิทินจันทรคติไทย ปฏิทินการแพทย์แผนไทยใช้ตำแหน่งดวงอาทิตย์ที่โคจรรอบโลกใน 1 ปีในการแบ่งฤดูกาล ทั้งฤดู 3 ฤดู 4 และฤดู 6 ให้มีจำนวนวันฤดูย่อยละเท่า ๆ กัน และในการกำหนดตำแหน่งดวงอาทิตย์สถิตในจักรราศีก็เป็นตามทั้งหลักโหราศาสตร์ไทยและดาราศาสตร์ปัจจุบัน

คำสำคัญ: การแพทย์แผนไทย, จักรราศี, ปฏิทินจันทรคติ

The Thai Traditional Medicine Ephemeris

Vadhana Jayathavaj*

*College of Oriental Medicine, Rangsit University, Muang-Ake, Pathum Thani 12000, Thailand.

†Corresponding author: vadhana.j@rsu.ac.th

Abstract

The ephemeris in Thai Traditional Medicine (TTM) expresses in the time periods of the day (3 or 4 periods for day time and night time), days of the week (1-7 Sunday to Saturday), moon phase (the day of waning or waxing), months like in Thai lunar calendar (1,2,..., 12 or aye, yi,..., twelve), seasons of the year (in 3 seasons, 4 seasons, and 6 seasons), the calendar in TTM has their own unique characters. After evaluated official TTM text books, the TTM calendar is different from the Thai lunar calendar especially in dividing sub-seasons of a year. Determined by the Samuthanvinijjaya sriptor, each sub-season has an equal length of time in the year and explained each sub-season with the waning waxing phase of the moon which seems like the terminology in Thai lunar calendar (without mention about the second 8 lunar month). This makes misunderstanding that the TTM calendar is the same as the Thai lunar calendar. The TTM ephemeris using the Sun path around the Earth (geocentric) in one year determines the sub-seasons by equally division for 3 seasons, 4 seasons, and 6 seasons and position of the Sun in Zodiac signs correspond to both Thai astrology and current astronomical practices.

Key words: Thai traditional medicine, zodiac signs, Thai lunar calendar

บทนำ

ปฏิทินเป็นองค์ประกอบของภูมิปัญญาการแพทย์แผนไทย ดังปรากฏในตำราพระโอสถพระนารายณ์ซึ่งจัดเป็นเอกสารบันทึกภูมิปัญญาการแพทย์แผนไทยทางประวัติศาสตร์ชิ้นแรก^[1-3] ได้กล่าวถึงสมุฏฐานแห่งโรค ดังนี้ “อยกกาย อันว่ากายเราท่านทั้งหลายนี้ เหตุธาตุทั้ง ๔ เป็นที่ตั้งแห่งกายแลอายุ ถ้าธาตุทั้ง ๔ มิได้บริบูรณ์แล้วเมื่อใด สมุฏฐานก็จะแปรไปให้กำเนิดแก่โรคเมื่อนั้น เวช โช อันว่าแพทย์ผู้พยาบาลใช้สืบไปเมื่อน่า จงพิจารณาให้แจ้งไปในปฐมธาตุทั้งหลายอันจะแปรปรวนพิการกำเริบ ตามฤดูเดือนวันเวลาอายุที่อยู่ที่เกิดก่อนจึงจะรู้กำเนิดไข้แล้วให้รู้สรรพคุณยา... ถ้าใช้ในคิมหันต์ โลหิตมีกำลัง

วสันต์ วาโยมีกำลัง เหมันต์ เสมหะมีกำลัง กล่าวไว้ดังนี้เพื่อประมาณ วิตถารแจ้งอยู่ในฤดู ๖... จึงจะชอบด้วยโรคอันกล่าวมาแต่หลังนั้นแล” และตำราเวชศึกษา กล่าวถึง สมุฏฐาน 4 ประการ ธาตุ อุตุ อายุ และกาล อันเป็นที่ตั้งที่แรกเกิดของโรค^[4] พร้อมทั้งระบุช่วงเวลาตามปฏิทินจันทรคติสิบสองวันขึ้นแรมเดือนสำหรับสมุฏฐานตามฤดู 3 ฤดู 4 และฤดู 6 และคัมภีร์สมุฏฐานวินิจฉัย ยังมีสมุฏฐานวิธีโดยพิเศษตามสุริยคติดำเนินให้ห้องจักรราศีกำหนดช่วงวันขึ้นแรมเดือนว่าพระอาทิตย์สถิตอยู่ในราศีใด^[5-6]

ในการถ่ายทอดภูมิปัญญาการแพทย์แผนไทยที่มาแต่เดิมโดยที่ผู้เรียนต้องใช้การท่องจำช่วงเวลาตามวันขึ้นแรมเดือนทางจันทรคติ โดยเข้าใจกันว่า

ปฏิทินจันทรคติไทย กำหนดวันเวลาที่สอดคล้องกับฤดูกาลตามธรรมชาติ และการกำหนดช่วงเวลาขึ้นแรมเดือนว่าดวงอาทิตย์สถิตในจักรราศีนั้นเป็นไปตามปฏิทินโหราศาสตร์แล้ว การศึกษาระบบปฏิทินสุริยคติและปฏิทินจันทรคติที่ใช้กันอยู่ในปัจจุบัน การกำหนดตำแหน่งดวงดาวตามหลักโหราศาสตร์ไทย วันขึ้นแรมเดือนที่ปรากฏในการแพทย์แผนไทย คืออะไร แตกต่างไปจากปฏิทินจันทรคติไทยอย่างไร การประมวลผลรูปแบบปฏิทินจันทรคติจากคัมภีร์การแพทย์แผนไทยจะสามารถเปรียบเทียบความสอดคล้องหรือความแตกต่างเพื่อนำไปสู่การถ่ายทอดภูมิปัญญาร่วมสมัยต่อไป บทความนี้มีวัตถุประสงค์ในการนำเสนอรูปแบบปฏิทินการแพทย์แผนไทยที่มีรูปแบบเฉพาะแตกต่างไปจากปฏิทินจันทรคติไทย

ลำดับการนำเสนอประกอบไปด้วย ปฏิทินของประเทศไทยในปัจจุบันและปฏิทินจันทรคติไทยเพื่อแสดงพัฒนาการปฏิทินของประเทศไทยจนเป็นระบบสุริยคติและจันทรคติควบคู่กันในปัจจุบัน การใช้ปฏิทินในการแพทย์แผนไทยโดยสรุปจากตำราหลักจำแนกตามคัมภีร์และปัจจัยในปฏิทินที่นำมาใช้ฤดูกาลจากคัมภีร์การแพทย์แผนไทยในการกำหนดช่วงเวลาในฤดูสมุฏฐานกับปฏิทินจันทรคติไทย การสอบทานเรื่องจักรราศีจากคัมภีร์สมุฏฐานวินิจัยกับปฏิทินโหร เป็นการสอบทานช่วงเวลาดวงอาทิตย์สถิตในจักรราศีเทียบกับปฏิทินโหราศาสตร์ ผลของเดือน 8 ที่สองจากปฏิทินจันทรคติไทยกับฤดู 3 ฤดู 4 ฤดู 6 ในปฏิทินการแพทย์แผนไทย และข้อเสนอแนะจากตำราที่ได้พัฒนาและตีความในยุคหลัง การคำนวณอายุ และปีนักษัตร และวิจารณ์และข้อสรุปซึ่งมีทั้งข้อเสนอแนะการนำไปปฏิบัติงานทางการแพทย์แผนไทยและการพัฒนาโหราเวชศาสตร์การ

แพทย์แผนไทยต่อไป

วิธีการสืบค้น

เป็นการศึกษาวิจัยเอกสาร (documentary research) ที่เกี่ยวข้องด้านการแพทย์แผนไทยในมิติของปีเดือน วัน เวลา โดยเฉพาะจากคัมภีร์สมุฏฐานวินิจัยที่มีการอ้างอิงตำแหน่งดวงอาทิตย์ส่งผลให้ธาตุทั้งสี่ กำเริบ/หย่อน/พิการที่สามารถเชื่อมโยงกับการจ่ายยาปรับธาตุตามสูตรมหาพิกัตทั่วไปในคัมภีร์สรรพคุณแลมहाพิกัต การใช้ปฏิทินของประเทศไทยในอดีตจนถึงปัจจุบัน การเข้ารับการศึกษาถ่ายทอดวิชาคำนวณตำแหน่งดวงดาวตามคัมภีร์สุริยยาตร์ที่ใช้ในโหราศาสตร์ไทย วิธีการทำปฏิทินจันทรคติ และการสัมภาษณ์ผู้เชี่ยวชาญด้านการทำปฏิทินด้วยคอมพิวเตอร์ของประเทศไทย คือ พลตรีบุญนาท ทองเนียม ซึ่งการศึกษานี้แสดงให้เห็นการใช้หลักเหตุผลทางวิทยาศาสตร์อธิบายภูมิปัญญาที่มีข้อปฏิบัติแตกต่างกัน

เนื้อหาที่ทบทวน

ปฏิทินของประเทศไทยในปัจจุบัน

ระบบปฏิทินสุริยคติเป็นระบบปฏิทินสากล ใช้เวลาการโคจรของโลกรอบดวงอาทิตย์ 1 รอบ เวลาประมาณ 365.25 วัน เป็น 1 ปี แบ่งปีออกเป็น 2 รูปแบบ คือปีอธิกสุรทิน (Leap year) มี 366 วัน (เดือนกุมภาพันธ์ มี 29 วัน) และ ปีปกติสุรทิน (Common year) มี 365 วัน (เดือนกุมภาพันธ์ มี 28 วัน) ซึ่งปัจจุบันใช้ปฏิทินเกรกอเรียน (Gregorian calendar) เป็นปฏิทินที่ดัดแปลงมาจากปฏิทินจูเลียน ประกาศใช้ครั้งแรกโดยสมเด็จพระสันตะปาปาเกรกอรีที่ 13 เมื่อ พ.ศ. 2125 (ค.ศ. 1582)^[7] การ

กำหนดปีอธิกสุรทินมีข้อกำหนด 3 ข้อคือ 1. ปี ค.ศ. ที่ด้วย 4 ลงตัว 2. ถ้าปี ค.ศ. นั้นหารด้วย 100 ลงตัว ปี ค.ศ. นั้นไม่ใช่ปีอธิกสุรทิน 3. แต่ถ้าปี ค.ศ. นั้นหารด้วย 400 ลงตัว ปีนั้นเป็นปีอธิกสุรทิน การเพิ่มวัน 1 วันในเดือนกุมภาพันธ์ในเกือบทุก ๆ 4 ปีนี้ก็เพื่อให้โลกโคจรถูกกลับไปอยู่ที่ตำแหน่งเริ่มต้นของปีที่ตำแหน่งเดิมทุก ๆ รอบระยะเวลา 1 ปี^[8] รูปแบบปฏิทินสุริยคติ ดังแสดงในตารางที่ 1

ประเทศไทยใช้พุทธศักราชมาตั้งแต่สมัยสุโขทัย ในสมัยอยุธยาบางรัชกาลใช้พุทธศักราชร่วมกับศักราชอื่นและใช้แพร่หลายในสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราช ในสมัยรัตนโกสินทร์ รัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงให้โปรดเกล้าฯ ใช้รัตนโกสินทร์ศก ซึ่งถือเป็นศักราช

ไทยอย่างแท้จริง โดยกำหนดให้ พ.ศ. 2325 เป็นรัตนโกสินทร์ศกที่ 1 (รัตนโกสินทร์ศก + 2324 เท่ากับ พ.ศ.) และโปรดเกล้าฯ ให้ใช้ปฏิทินสุริยคติแบบเกรกอเรียนตามสากลด้วย รัตนโกสินทร์ศกได้ใช้มาจนถึงรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว จึงเปลี่ยนเป็นพุทธศักราชแทนรัตนโกสินทร์ศก เมื่อ 21 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2455

วันขึ้นปีใหม่ของไทย มี 4 ระยะเวลาคือ ระยะเวลาที่ 1 คือ แรม 1 ค่ำ เดือนอ้าย พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวอธิบายว่า “คนโบราณนับเอาข้างแรมต้นเดือน เขานับเดือนอ้ายตั้งแต่แรมค่ำ” เมื่อเป็นเช่นนี้ วันสิ้นเดือนจะตรงกับวันขึ้น 15 ค่ำ และวันสิ้นปี ก็จะตรงกับวันเพ็ญเดือน 12 วันขึ้นปีใหม่ก็คือ วันแรม 1 ค่ำเดือนอ้าย ระยะเวลาที่ 2 คือ ขึ้น 1 ค่ำ

ตารางที่ 1 รูปแบบปฏิทินสุริยคติและปฏิทินจันทรคติไทย

ปฏิทินสุริยคติ				ปฏิทินจันทรคติไทย							
ลำดับ	เดือน	ปีปกติสุรทิน	ปีอธิกสุรทิน	ปกติมาส		อธิกวาร		อธิกมาส			
				ขึ้น	แรม	ขึ้น	แรม	ขึ้น	แรม		
1	มกราคม	31	31	1	อ้าย	15	14	15	14	15	14
2	กุมภาพันธ์	28	29	2	ยี่	15	15	15	15	15	15
3	มีนาคม	31	31	3	สาม	15	14	15	14	15	14
4	เมษายน	30	30	4	สี่	15	15	15	15	15	15
5	พฤษภาคม	31	31	5	ห้า	15	14	15	14	15	14
6	มิถุนายน	30	30	6	หก	15	15	15	15	15	15
7	กรกฎาคม	31	31	7	เจ็ด	15	14	15	15	15	14
8	สิงหาคม	31	31	8	แปด	15	15	15	15	15	15
9	กันยายน	30	30	88	แปดที่สอง					15	15
10	ตุลาคม	31	31	9	เก้า	15	14	15	14	15	14
11	พฤศจิกายน	30	30	10	สิบ	15	15	15	15	15	15
12	ธันวาคม	31	31	11	สิบเอ็ด	15	14	15	14	15	14
				12	สิบสอง	15	15	15	15	15	15
รวม		365	366	รวม		354		355		384	

ปฏิทินโหราศาสตร์

เดือน 5 เมื่อได้เปลี่ยนมานับปีตามแบบจลศักราช ซึ่งตามตำนานกล่าวว่า จลศักราชเริ่มใช้เมื่อรุ่งเช้าวันอาทิตย์ ขึ้น 1 ค่ำ เดือน 5 ปีกุน เอกศก ตรงกับ พุทธศักราช 1182 ดังนั้นวันขึ้นปีใหม่ตามแบบจลศักราชจึงถือเอาวันขึ้น 1 ค่ำ เดือน 5 เป็นวันขึ้นต้นปีนักษัตรใหม่ ระยะที่ 3 คือ วันที่ 1 เมษายน เริ่มใช้ตั้งแต่ พ.ศ. 2432 ในรัชกาลที่ 5 เป็นการใช้วันทางสุริยคติครั้งแรก การกำหนดวันปีใหม่เมื่อดวงอาทิตย์ยกเข้าสู่ราศีเมษตามจลศักราช เรียกว่า วันมหาสงกรานต์ หลังจากนั้น 2 วันเป็นวันเถลิงศก คือวันเปลี่ยนจลศักราชใหม่ การถือเอาดวงอาทิตย์ขึ้นราศีเมษเป็นการเปลี่ยนปีทำให้วันเลื่อนไปเลื่อนมาไม่คงที่บนวันเดือนในปฏิทินสุริยคติ จึงกำหนดให้ใช้วันที่ 1 เมษายน เป็นวันขึ้นปีใหม่^[9] ส่วนระยะที่ 4 คือ วันที่ 1 มกราคม เริ่มใช้ พ.ศ. 2484^[10] เป็นการกำหนดวันขึ้นปีใหม่ตามสากลปรากฏในพระราชบัญญัติปีประดิทิน พุทธศักราช 2483 ปีปฏิทินกำหนดให้มีระยะเวลา 12 เดือน เริ่มต้นวันที่ 1 มกราคม สิ้นสุดวันที่ 31 ธันวาคม ปี พ.ศ. 2483 ให้สิ้นสุดวันที่ 31 ธันวาคม และปี พ.ศ. 2484 เริ่มต้นที่วันที่ 1 มกราคม เพื่อให้เหมาะสมแก่กาลสมัยและจารีตประเพณีของไทยแต่โบราณ^[11] การประกาศดังกล่าวทำให้ พ.ศ. 2483 มีจำนวนเดือนเพียง 9 เดือน (เมษายน ถึง ธันวาคม)

ปฏิทินจันทรคติไทย (Thai lunar calendar)

ปฏิทินจันทรคติของไทยนั้นเป็นปฏิทินสุริยจันทรคติ (Lunisolar calendar) ที่คำนวณทั้งตำแหน่งของดวงอาทิตย์และดวงจันทร์รอบโลกเป็นเกณฑ์ เดือนหนึ่งมี 29-30 วัน เริ่มต้นเดือนที่ขึ้น 1 ค่ำ (New moon) กำหนดให้ 1 ปี มี 12 เดือน ในเดือนที่มีเลขคี่คือเดือน 1 (อ้าย), 3, 5, 7, 9, 11 ให้มี 29

วัน (เรียกว่า “เดือนขาด”) และในเดือนคู่คือ 2, 4, 6, 8, 10, 12 ให้มี 30 วัน (เรียกว่า “เดือนเต็ม”) ใน 1 เดือน จะแบ่งเป็นข้างขึ้น 15 วัน และข้างแรม 14-15 วัน (ในเดือนขาดจะมีแค่แรม 14 ค่ำ ส่วนในเดือนเต็มจะมีแรม 15 ค่ำ) รวม 1 ปีปกติจะมี 354 วัน ซึ่งทำให้ต่างจากปีทางสุริยคติถึง 11 วัน ดังนั้นจะต้องมีการปรับปฏิทินเป็นระยะโดยการเติมเดือนเข้าไป (An intercalary month) เพื่อไม่ให้ปีปฏิทินช้ากว่าฤดูกาลนานเกินไป ทำให้ปฏิทินจันทรคติไทยมีปี 3 รูปแบบ คือ 1) ปกติมาส มี 354 วัน 2) อธิกวาร มี 355 วัน โดยเพิ่ม 1 วันในเดือน 7 ให้มีวันแรม 15 ค่ำปี 3) อธิกมาส มี 384 วัน โดยการเพิ่มเดือน 8 อีก 1 เดือน (ทำให้ปีนั้นมีเดือน 8 สองหน) เพื่อให้สอดคล้องกับพุทธบัญญัติในการเข้าพรรษาในช่วงต้นฤดูฝน^[12] รูปแบบปฏิทินจันทรคติไทย ดังแสดงในตารางที่ 1 การเรียงกันต่อเนื่องกันของปีจันทรคติไทยขึ้นอยู่กับกำหนดให้ปีใดเป็นปีปกติมาส อธิกมาส อธิกวาร ซึ่งไม่มีกฎเกณฑ์ที่แน่นอน แม้จะมีตำราเกี่ยวกับการวางอธิกมาส อธิกวารเสนอแนวทางไว้หลากหลายวิธี เช่น เจ้าพระยาทิพากรวงศ์มหาโกษาธิบดี^[13] และ พิภพ ดังคณะสิงห์^[12] จากความเห็นของพระยาปริวรรตเวชชการ (ปริวรรตติตติรานนท์)^[14] กล่าวว่า “(1) การวางอธิกมาสและอธิกวารในปฏิทินที่แล้วมา ไม่ปรากฏชัดว่าได้วางตามหลักเกณฑ์ใดโดยเฉพาะและโดยเคร่งครัดตามที่กล่าวในตำรา (2) หลักเกณฑ์ในตำราไม่มีหลักเกณฑ์ใดเหมาะสมที่จะใช้ในระยะเวลายาวเป็นเวลานานปีได้” ในการสร้างปฏิทินจันทรคติของพลตรีขุนนางทองเนียม ใช้หลักการคำนวณที่ทำให้วันวิสาขบูชาเป็นวันขึ้น 15 ค่ำที่พระจันทร์เต็มดวงมากที่สุดเป็นเกณฑ์ เนื่องจากประเทศไทยเป็นศูนย์กลางพระพุทธศาสนาของโลก การมาชุมนุมกันของชาว

พุทธทั่วโลกที่พุทธมณฑลในวันวิสาขบูชาจึงควรได้เห็นดวงจันทร์เต็มดวงในวันนั้น^[15] ท่านได้ใช้การคำนวณตำแหน่งดวงอาทิตย์และดวงจันทร์ตามหลักวิชาดาราศาสตร์ (Astronomical algorithms) ร่วมด้วย^[16] การเชื่อมโยงวันระหว่างปีปฏิทินสุริยคติและปฏิทินจันทรคติซึ่งเป็นปฏิทินที่ยอมรับและใช้กันอยู่คือ ปฏิทินโหราศาสตร์ไทย 100 ปี พ.ศ. 2564-2573^[17] กำหนดตามพระคัมภีร์สุริยยาตร์^[18]

มาตราเวลาของไทยจากหนังสือกิจจานุกิจ^[13] “ถ้าถามว่า วันมีกี่วัน แก้วว่ามีเจ็ดวัน วันหนึ่งก็โมง แก้วกลางวัน 12 โมง กลางคืนนับ 12 ห่อม โมงหนึ่ง 10 บาท ว่าอีกอย่างหนึ่งวันกับคืนหนึ่งเปน 60 นาที นาทีหนึ่งเปน 4 บาท บาทหนึ่ง 15 เพ็ชนาที เพ็ชนาที 6 ปราน ปรานหนึ่ง 1 อักษร อย่างนี้มาตราไทย...”

จากเอกสารประวัติการรักษาเวลามาตรฐานของประเทศไทยโดยกรมอุทกศาสตร์ กองทัพเรือ กล่าวว่า “ในสมัยก่อน พ.ศ. 2460 การขึ้นวันใหม่เริ่มต้นวันเมื่อย่ำรุ่ง (คือ 0600 นาฬิกา) จนใน พ.ศ. 2460 มีประกาศพระราชกฤษฎีกาฉบับหนึ่ง ให้ใช้การขึ้นวันใหม่เช่นเดียวกับชาวยุโรป คือ เริ่มต้นวัน เมื่อ 12 ชั่วโมง ก่อนเที่ยงวัน (เที่ยงคืน) และสิ้นวันเมื่อ 12 ชั่วโมง ภายหลังเที่ยงวัน และ ก่อน พ.ศ. 2463 ประเทศไทยได้ใช้เวลาอัตราเร็วกว่าเวลาสมมุติกรีนิช 6 ชั่วโมง 41 นาที 57.3 วินาที^[19] จนใน พ.ศ. 2462 มีประกาศพระราชกฤษฎีกาฉบับหนึ่ง เปลี่ยนเป็นให้ใช้เวลาอัตราเร็วกว่าเวลาสมมุติกรีนิช 7 ชั่วโมง ตั้งแต่ วันที่ 1 เมษายน พ.ศ. 2463 เป็นต้นไป^[20]”

ฤดูกาล (Seasons) เกิดจากโลกโคจรรอบดวงอาทิตย์โดยที่แกนของโลกเอียง ในฤดูร้อนโลกเอียงซีกเหนือเข้าหาดวงอาทิตย์ ทำให้ซีกโลกเหนือกลายเป็นฤดูร้อน และซีกโลกใต้กลายเป็นฤดูหนาว หกเดือนต่อมา โลกโคจรไปอยู่อีกด้านหนึ่งของวงโคจร

โลกเอียงซีกใต้เข้าหาดวงอาทิตย์ ทำให้ซีกโลกใต้กลายเป็นฤดูร้อน และซีกโลกเหนือกลายเป็นฤดูหนาว หนังสืออุตุนิยมวิทยากล่าวถึงฤดูกาลในประเทศไทยโดยทั่ว ๆ ไปตามสภาพภูมิอากาศ สามารถแบ่งออกได้เป็น 3 ฤดู^[21] คือ ฤดูร้อน เริ่มต้นประมาณกลางเดือนกุมภาพันธ์ถึงกลางเดือนพฤษภาคม ฤดูฝน เริ่มต้นประมาณกลางเดือนพฤษภาคมถึงกลางเดือนตุลาคม และ ฤดูหนาว เริ่มต้นประมาณกลางเดือนตุลาคมถึงกลางเดือนกุมภาพันธ์

การใช้ปฏิทินในการแพทย์แผนไทย

จากการรวบรวมเอกสารทางการแพทย์แผนไทยคือ ตำราเภสัชพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าให้จารึกไว้ในวัดพระเชตุพนฯ (วัดโพธิ์) เมื่อพ.ศ. 2375^[22] เวชศาสตร์ฉบับหลวงรัชกาลที่ 5^[23] ตำราเวชศึกษา^[4] แพทย์ศาสตร์สงเคราะห์ เล่ม 1-3 ของโรงเรียนแพทย์แผนโบราณ วัดพระเชตุพนฯ^[5,24-25] แพทย์ศาสตร์สงเคราะห์: ภูมิปัญญาทางการแพทย์และมรดกทางวรรณกรรมของชาติ^[6] คัมภีร์แพทย์ไทยแผนโบราณ^[26] เพื่อจัดจำแนกรูปแบบภูมิปัญญาการใช้ปฏิทินในทางการแพทย์แผนไทยได้แก่ กาล (การแบ่งกลางวันกลางคืนเป็น 3 ช่วงเวลา กับ 4 ช่วงเวลา) วันในสัปดาห์ (1-7 อาทิตย์-เสาร์) วันขึ้นแรมค่ำ เดือนจันทรคติ (อ้าย ยี่... หรือ 1 2...) ฤดู (ฤดู 3 ฤดู 4 และ ฤดู 6) จักรราศี ปีนักษัตร^[26] พบว่า คัมภีร์ที่ปรากฏในตำราต่าง ๆ หากใช้ชื่อเดียวกันก็จะกล่าวถึงปฏิทินในลักษณะเดียวกัน ดังนี้

คัมภีร์ปฐมจินดา ระยะเวลาพัฒนาการทารกในครรภ์ “ตั้งแต่อยู่ในครรภ์นั้นทราบเท่าถ้วนทศมาศคือ 10 เดือนเปนนกำหนด”^[6] ไม้มิ่งให้ปลูกตามปีนักษัตรที่เกิด ทารกเลี้ยงยากเลี้ยงง่ายตามวันเกิด

(วัน 1, 3, 4, 7 เลี้ยงยาก, วัน 2, 5, 6 เลี้ยงง่าย) แม่ชื้อ กำนัดทรง (หละ ละออง ตาน ทรง) ลักษณะทรงกำหนดตามวันเกิด (วันในสัปดาห์ 1 อาทิตย์ 2 จันทร์ 3 อังคาร...) และ ระยะเวลาดำเนินของโรคตามอายุ (ปี เดือน) ถ้าทารกเป็นไข้ในเดือน 1, 2, 3 ห้ามมารดากินผักเขียว เดือน 4, 5, 6, 7, 8 ห้ามน้ำอ้อย น้ำตาล เดือน 9, 10, 11, 12 ห้ามเนื้อดิบ ปลาดิบ ผักปลาอย่าทิ้งปวง ธาตุกำเนิด (เมื่อมารดามีครรภ์ในฤดูอันใดกำหนดตามฤดู 4) การฝังรกในเดือนต่าง ๆ ตามทิศที่กำหนด

คัมภีร์สิทธิสารสงเคราะห์ ล่าบองราหูใน 12 เดือน ถ้าจับในเดือนขึ้นตาย ถ้าจับในเดือนแรมไม่ตาย ถ้าจับในเดือน 8 เมื่อแรกจับกระทำให้ปากเปื่อยยิงฟัน โดยไม่ได้กล่าวถึงเดือน 8 ที่สองไว้แต่อย่างใด

คัมภีร์โพลิตร์มหาวงศ์ ลักษณะผีในเดือนต่าง ๆ (ลักษณะผียอดเดียวชนิดหงายแผ่นที่ 2 ถ้าบังเกิดในเดือน 5-6-7-8-9-10 และลักษณะผียอดเดียวแผ่นคว่ำชนิดที่ 2 ถ้าบังเกิดในเดือน 11-12-1-2-3-4)^[25]

คัมภีร์นันทศาสตร์ ตำแหน่งซึ่งพจรตามวันข้างขึ้น 1-15 คำ ข้างแรม 1-15 คำ

คัมภีร์สรรพลักษณะสรรพคุณ กล่าวถึงมหาพิกัตตรี ยาแก้ปิตตะ วาตะ เสมหะ ในฤดูทั้งสาม และมหาพิกัตทั่วไป (ยาแก้ธาตุทั้งสี่กำเรียบหย่อน พิจารตามพระอาทิตย์สถิตในทวาราศราศี)

คัมภีร์สมุฏฐานวินิจฉัย อายุโรคมี่กำลังเป็นองศาสำหรับแต่ละอายุสมุฏฐาน (องศาในที่นี้อาจไม่ใช่ วัน ตามที่เข้าใจกัน)

การกล่าวถึงที่แตกต่างออกไป ได้แก่

จารีกวดโพธิ์^[22]

- ลักษณะสมุฏฐาน 4 ประการ แบ่งเวลาใน 1 วัน ออกเป็น 4 คาบ คือ 1) ย่ำรุ่ง ถึง 4 โมงเช้า 2)

4 โมงเช้า ถึง บ่ายโมง 3) บ่ายโมง ถึง ย่ำค่ำ และ 4) ย่ำค่ำ ถึง ย่ำรุ่ง

- ลักษณะวิเศษสมุฏฐาน เดือน 5 9 1 เตโชสมุฏฐานให้โทษ เดือน 6 10 2 ปถวีสมุฏฐานให้โทษ เดือน 7 11 3 วาโยสมุฏฐานให้โทษ เดือน 8 12 4 อาโปสมุฏฐานให้โทษ

ตำราเวชศาสตร์ฉบับหลวง รัชกาลที่ 5

คัมภีร์ตักศิลา

- ราศีธาตุกำเนิดหมู่ใช้เมื่อกลุ่มดาวโคจรไปในราศีต่าง ๆ

- ธาตุให้โทษตามพระอาทิตย์โคจรในเดือนใด จะอยู่ในราศีใด

- ใช้ในฤดูทั้ง 6 ฤดูละ 2 เดือน คือ เดือน 5-6, 7-8, 9-10, 11-12, 1-2 และ 3-4

- ใช้ในฤดูทั้ง 3 เริ่มจากเดือน 4 ข้างแรม ไปจนกลางเดือน 8, เดือน 8 ข้างแรมไปจนกลางเดือน 12, ข้างแรม เดือน 12 ไปจนกลางเดือน

พระตำหรับแผนฝีดาษ แสดงแผนภาพยักษ์เจ้าผีประจำเดือนตั้งแต่เดือน 5 จนครบ 12 เดือน และตำรับยาพ่นฝีดาษใน 12 เดือน

คัมภีร์มรณญาณสูตร กล่าวถึง ธาตุพิการตามฤดู 4 ฤดู (เดือน 5-7, 8-10, 11-1, และ 2-4)

ตำราเวชศึกษา^[4]

กาลสมุฏฐาน แบบกาล 4 คือแบ่งกลางวันเป็น 4 คาบ (ย่ำรุ่ง ถึง 3 โมงเช้า, 3 โมงเช้า ถึงเที่ยง, เที่ยงถึง บ่าย 3 โมง, บ่ายสามโมง ถึงย่ำค่ำ) และกลางคืน 4 คาบ คาบละ 3 โมง

ฤดูสมุฏฐาน ใน ฤดู 3 มีการอ้างวันซ้ำกัน คือ คิมหะฤดู แรม 1 คำ เดือน 4 ถึง แรม 1 คำ เดือน 8 วัสสานะฤดู แรม 1 คำ เดือน 8 ถึง แรม 1 คำ เดือน 12 เหมันตะฤดู แรม 1 คำ เดือน 12 ถึง แรม 1 คำ เดือน 4 แต่ก็น่าจะเป็นที่เข้าใจได้

คัมภีร์แพทย์ไทยแผนโบราณ เล่ม 3

คัมภีร์แพทย์ไทยแผนโบราณ^[26] รวบรวมโดย ชุนโสภิตบรรณลักษณ์ (อำพัน กิตติขจร) พิมพ์ที่โรงพิมพ์อุตสาหกรรมการพิมพ์ พ.ศ. 2504 หน้า 102-103 ระบุถึงการใช้เลขปีนักษัตรในการตรวจธาตุ “ว่าด้วยอาการโรคที่เกิดขึ้นเพราะธาตุพิการและยาแก้” โดยใช้เลขวัน เลขเดือน (อ้าย ยี่...) ปีนักษัตร (ชวด = 1...) และเลขอายุ (ปี) ในการตรวจธาตุผู้ใดหย่อนหรือพิการ

ฤดูกาลจากคัมภีร์การแพทย์แผนไทย

การจำแนกรูปแบบฤดูสมมุติฐานจากตำราและคัมภีร์ต่าง ๆ ตำราเวชศึกษา และคัมภีร์สมมุติฐานวินิจฉัยได้ระบุคาบเวลาเริ่มต้นและสิ้นสุดเป็นวันขึ้นแรมเดือนไว้ชัดเจน ดังแสดงในตารางที่ 2 ขณะที่คัมภีร์อื่น ๆ บอกเพียงเลขเดือนไว้เท่านั้น ตำราเวช

ศึกษาและคัมภีร์สมมุติฐานวินิจฉัยได้ระบุคาบเวลาโดยใช้วันเริ่มต้นที่แรม 1 ค่ำ เดือน 4 แล้วแบ่งปีออกเป็น 3 ฤดู 4 ฤดู และ 6 ฤดู เรียกว่า ฤดู 3 ฤดู 4 และฤดู 6 ตามลำดับ คาบเวลาข้างขึ้นข้างแรมเดือน การแบ่งฤดูต่าง ๆ ดังแสดงในตารางที่ 3 4 และ 5 ตามลำดับ ซึ่งแสดงการระบุถึงการแบ่งปีออกเป็น 3 ส่วน 4 ส่วน และ 6 ส่วน ให้มีช่วงเวลาคาบละเท่า ๆ กัน คาบละ 120 90 และ 60 วัน ซึ่งกำหนดว่า 1 ปีมี 360 วัน^[24-25] ซึ่งเป็นการกำหนดเช่นเดียวกับการคำนวณตำแหน่งดาวในปฏิทินโหราที่ 1 รอบโลกมี 12 ราศี ราศีละ 30 องศา รวมเป็น 360 องศา^[18] เช่นกัน และหากเป็นการกล่าวถึงโดยพิสดารในฤดู 3 และ ฤดู 6 แล้ว เป็นการแบ่งปีออกเป็น 9 และ 18 ส่วนเท่า ๆ กันด้วย ตัวอย่างเช่น กล่าวโดยพิสดารในสมมุติฐานฤดู 6 ฤดูแรก “1. คือตั้งแต่แรมค่ำเดือน 4 ถึงไปจนถึง

ตารางที่ 2 อุตสมมุติฐานที่ปรากฏในตำราและคัมภีร์การแพทย์แผนไทย

ตำราและคัมภีร์	ฤดู 3	ฤดู 4	ฤดู 6	การระบุช่วงเวลา
ตำราเวชศึกษา	✓	✓	✓	ช่วงวันขึ้นแรมค่ำเดือน
คัมภีร์สมมุติฐานวินิจฉัย	✓		✓	ช่วงวันขึ้นแรมค่ำเดือน
คัมภีร์โรคเนืทาน		✓		เลขเดือน
คัมภีร์ธาตุวิภังค์		✓		เลขเดือน
คัมภีร์ธาตุวิวรรณ์	✓	✓	✓	เลขเดือน
คัมภีร์รโยคสาร			✓	เลขเดือน

✓ คือ ปรากฏในตำรา/คัมภีร์ดังกล่าว

ตารางที่ 3 การกำหนดฤดูในฤดู 3^[24-25]

ฤดู		วันเริ่มต้น			วันสิ้นสุด					
คิมหะฤดู	แรม	1	ค่ำ	เดือน	4	ขึ้น	15	ค่ำ	เดือน	8
วัสสานะฤดู	แรม	1	ค่ำ	เดือน	8	ขึ้น	15	ค่ำ	เดือน	12
เหมันตะฤดู	แรม	1	ค่ำ	เดือน	12	ขึ้น	15	ค่ำ	เดือน	4

ตารางที่ 4 การกำหนดฤดูในฤดู 4^[24-25]

ฤดู	วันเริ่มต้น					วันสิ้นสุด				
	แรม	1	ค่ำ	เดือน	4	ขึ้น	15	ค่ำ	เดือน	7
ฤดูที่ 1	แรม	1	ค่ำ	เดือน	4	ขึ้น	15	ค่ำ	เดือน	7
ฤดูที่ 2	แรม	1	ค่ำ	เดือน	7	ขึ้น	15	ค่ำ	เดือน	10
ฤดูที่ 3	แรม	1	ค่ำ	เดือน	10	ขึ้น	15	ค่ำ	เดือน	1
ฤดูที่ 4	แรม	1	ค่ำ	เดือน	1	ขึ้น	15	ค่ำ	เดือน	4

ตารางที่ 5 การกำหนดฤดูในฤดู 6^[24-25]

ฤดู	วันเริ่มต้น					วันสิ้นสุด				
	แรม	1	ค่ำ	เดือน	4	ขึ้น	15	ค่ำ	เดือน	6
ฤดูที่ 1	แรม	1	ค่ำ	เดือน	4	ขึ้น	15	ค่ำ	เดือน	6
ฤดูที่ 2	แรม	1	ค่ำ	เดือน	6	ขึ้น	15	ค่ำ	เดือน	8
ฤดูที่ 3	แรม	1	ค่ำ	เดือน	8	ขึ้น	15	ค่ำ	เดือน	10
ฤดูที่ 4	แรม	1	ค่ำ	เดือน	10	ขึ้น	15	ค่ำ	เดือน	12
ฤดูที่ 5	แรม	1	ค่ำ	เดือน	12	ขึ้น	15	ค่ำ	เดือน	2
ฤดูที่ 6	แรม	1	ค่ำ	เดือน	2	ขึ้น	15	ค่ำ	เดือน	4

เพ็ญเดือน 6 ฤดูหนึ่ง” คือ ข้างแรมในเดือน 4 จำนวน 15 วัน ข้างขึ้นในเดือน 5 จำนวน 15 วัน ข้างแรมในเดือน 5 จำนวน 15 วัน ข้างขึ้นในเดือน 6 จำนวน 15 วัน เท่ากับ $15+15+15+15 = 60$ วัน จะสังเกตพบว่า ข้างแรมในเดือน 5 ซึ่งเป็นเดือนคี่ ไม่เป็นไปตามจำนวนวันในปฏิทินจันทรคติไทย (ที่ควรจะเป็น 14) ซึ่งจัดเป็นลักษณะเฉพาะของปฏิทินการแพทย์แผนไทยที่กำหนดให้ 1 ปี มีเพียง 12 เดือน แต่ละเดือน มีข้างขึ้น 15 วัน ข้างแรม 15 วัน เท่านั้น นอกจากนี้ คัมภีร์สมุทฐานวินิจฉัยได้ระบุวันเริ่มต้นดวงอาทิตย์เข้าสู่ฤตดิถีในราศีเมษที่แรม 1 ค่ำ เดือน 4 ไว้ด้วย ซึ่งก็เป็นการบอกจุดเริ่มต้นในรูปแบบปฏิทินการแพทย์แผนไทยเมื่อดวงอาทิตย์เข้าสู่ฤตดิถีเมษเท่านั้น ดังนั้น หากพิจารณาช่วงเวลาการเริ่มฤดูจากตำราเวชศึกษาหรือคัมภีร์สมุทฐานวินิจฉัยแล้ว เมื่อประกอบกับข้อความที่พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

อธิบายว่า “คนโบราณนับเอาข้างแรมต้นเดือน เขานับเดือนอ้ายตั้งแต่แรมค่ำ”^[9] ทำให้คิดไปได้ว่าเดือนในปฏิทินการแพทย์แผนไทยเป็นไปตามอย่างโบราณ กล่าวคือ แรม 1 ค่ำเดือน 4 ถึงขึ้น 15 ค่ำ เดือน 5 ก็คือ เดือน 5 ด้วย อย่างไรก็ตามทุกคัมภีร์ไม่มีการกล่าวถึงเดือน 8 ที่สองไว้แต่อย่างใด พบว่ารูปแบบการกำหนดจำนวนวันใน 1 ปี และวันขึ้นแรมกำหนดเดือนทางการแพทย์แผนไทยมีความแตกต่างไปจากปฏิทินจันทรคติไทย จึงอาจกล่าวได้ว่าเป็นรูปแบบเฉพาะของปฏิทินทางการแพทย์แผนไทย ไม่ได้นำปฏิทินจันทรคติไทยมาใช้ เพราะไม่มีการกล่าวถึงเดือน 8 ที่สองไว้เลย และในการแบ่งคาบเวลาหากคาบเวลานั้นคาบเกี่ยวกับเดือน 8 ที่สองตามปฏิทินจันทรคติไทยแล้วก็ยังไม่มีการตอบว่าดำเนินการอย่างไร (หรืออาจเพราะไม่มีใครถาม) หากใช้ความเชื่อเดิมที่ว่าปฏิทินการแพทย์แผนไทยใช้ปฏิทินจันทรคติไทย

ตามที่เคยเชื่อกันมา ซึ่งจะเป็นปัญหาเมื่อจะทำเป็นโปรแกรมคอมพิวเตอร์ที่ผู้เขียนโปรแกรมต้องกำหนดคาบระยะเวลาไว้ล่วงหน้าสำหรับป้อนคิวการอธิกมาส ต่างกับวันเข้าพรรษาที่ใช้วันแรม 1 ค่ำ เดือน 8 ที่สองเป็นวันเข้าพรรษา เนื่องจากระยะเวลาจำพรรษาคือ 3 เดือน ต้องออกพรรษาที่วันขึ้น 15 ค่ำ เดือน 11 เสมอ

การสอบทานเรื่องจักรราศีจากคัมภีร์สมุฏฐานวินิจฉัยกับปฏิทินโหร

คัมภีร์สมุฏฐานวินิจฉัย สมุฏฐานโดยวิธีพิเศษตามสุริยคติดำเนินในท้องจักรราศีได้กำหนดให้ดวงอาทิตย์สถิตในราศีต่าง ๆ ตามช่วงเวลาขึ้นแรมเดือนดังแสดงในตารางที่ 6 ซึ่งสามารถเชื่อมโยงกับการจัดยาแก้ธาตุกำเริบ หย่อน พิจารตามมหาพิภคั่วไปที่ปรากฏในคัมภีร์สรรพลักษณะสรรพคุณ^[23] หรือคัมภีร์สรรพคุณ (และมหาพิภคั่ว)^[24] ได้

จากตารางที่ 6 ตำราการแพทย์ไทยเดิม (แพทย์-

ศาสตร์สงเคราะห์) ฉบับพัฒนาตอนที่ 1 หน้า 37 ได้ระบุถึงการใช้ปฏิทินโหราศาสตร์ ดังนี้ “ทำให้ตั้งสมมุติฐานได้ว่า บุคคลเกิดในราศีนั้น ๆ มีธาตุใดเป็นเจ้าเรือน และมีพื้นฐานแนวโน้มที่จะเป็นโรคใด เช่นผู้ที่เกิดในราศีเมษ จะมีธาตุไฟเป็นเจ้าเรือน และมีโรคประจำตัว หรือมีแนวโน้มที่จะมีธาตุไฟกำเริบอย่างไรก็ดี พระอาทิตย์มิได้สถิตตายตัว (ตามตารางที่ 6) เสมอไป แพทย์ที่ต้องใช้ข้อมูลนี้มาประกอบในการรักษาผู้ป่วย พึงใช้ปฏิทินร้อยปี ที่จะบอกตำแหน่งของพระอาทิตย์ในวันเดือนปีเกิดของคนไข้ อย่างถูกต้อง ทำให้สรุปได้ว่า ธาตุเจ้าเรือนตามจักรราศีสมุฏฐาน จะได้ข้อมูลว่าคนไข้มีแนวโน้มเป็นโรคอะไร^[27]”

การสอบทานวันแรม 1 ค่ำเดือน 4 ดวงอาทิตย์สถิตในราศีเมษหรือไม่

รายละเอียดการตรวจสอบตำแหน่งดวงอาทิตย์อยู่ในราศีตามช่วงเวลาข้างขึ้นข้างแรมที่กำหนดใน

ตารางที่ 6 ความผิดปกติของร่างกายที่เกิดขึ้นโดยอิทธิพลของดวงอาทิตย์สถิตในจักรราศี^[24-25]

ราศี	วันเริ่มต้น	วันสิ้นสุด	ความผิดปกติ
เมษ	แรม 1 ค่ำ เดือน 4 ขึ้น 15 ค่ำ เดือน 5	เตโชธาตุกำเริบ	
พฤษภ	แรม 1 ค่ำ เดือน 5 ขึ้น 15 ค่ำ เดือน 6	ปถวีธาตุกำเริบ	
เมถุน	แรม 1 ค่ำ เดือน 6 ขึ้น 15 ค่ำ เดือน 7	วาโยธาตุกำเริบ	
กรกฎ	แรม 1 ค่ำ เดือน 7 ขึ้น 15 ค่ำ เดือน 8	อาโปธาตุกำเริบ	
สิงห์	แรม 1 ค่ำ เดือน 8 ขึ้น 15 ค่ำ เดือน 9	เตโชธาตุหย่อน	
กันย์	แรม 1 ค่ำ เดือน 9 ขึ้น 15 ค่ำ เดือน 10	ปถวีธาตุหย่อน	
ตุล	แรม 1 ค่ำ เดือน 10 ขึ้น 15 ค่ำ เดือน 11	วาโยธาตุหย่อน	
พิจิก	แรม 1 ค่ำ เดือน 11 ขึ้น 15 ค่ำ เดือน 12	อาโปธาตุหย่อน	
ธนู	แรม 1 ค่ำ เดือน 12 ขึ้น 15 ค่ำ เดือน 1	เตโชธาตุพิการ	
มังกร	แรม 1 ค่ำ เดือน 1 ขึ้น 15 ค่ำ เดือน 2	ปถวีธาตุพิการ	
กุมภ์	แรม 1 ค่ำ เดือน 2 ขึ้น 15 ค่ำ เดือน 3	วาโยธาตุพิการ	
มีน	แรม 1 ค่ำ เดือน 3 ขึ้น 15 ค่ำ เดือน 4	อาโปธาตุพิการ	

คัมภีร์สมุฏฐานวินิจฉัยตรงกับปฏิทินโหราศาสตร์ว่า ตรงกันหรือไม่ โดยเริ่มจากวันแรม 1 ค่ำ เดือน 4 คัมภีร์สมุฏฐานวินิจฉัยถือว่าดวงอาทิตย์เข้าสู่ราศีเมษโดยใช้ปฏิทินโหร 2552^[28] ซึ่งคำนวณตามคัมภีร์สุริยยาตร์ของไทย ตามแบบปรับปรุงเป็นโปรแกรมคอมพิวเตอร์โดยพลตรี บุญนาค ทองเนียม ตามเวลาดมาตรฐานประเทศไทย ที่ตำแหน่งลองจิจูด 105 องศา ตะวันออก (การกำหนดตำแหน่งดาว เป็นราศี:องศา:ลิปดา กำหนดจากวงกลมรอบโลก (Geo-centric) มี 12 ราศี เริ่มจากราศีเมษ 1 ราศี มี 30 องศา 1 องศา มี 60 ลิปดา) พบว่า

ในปี พ.ศ. 2552 วันพุธที่ 11 มีนาคม เป็นวันแรม 1 ค่ำเดือน 4 ปีชวด จ.ศ. 1370 เวลา 24.00 น. ดวงอาทิตย์สถิตในตำแหน่ง 10:27:15 คือ ราศีกุมภ์ 27 องศา 15 ลิปดา ในขณะที่ตามคัมภีร์สมุฏฐานวินิจฉัยดวงอาทิตย์อยู่ในราศีเมษ สำหรับวันศุกร์ที่ 10 เมษายน เป็นวันแรม 1 ค่ำเดือน 5 ปีชวด จ.ศ. 1370 เวลา 24.00 น. ดวงอาทิตย์สถิตในตำแหน่ง 11:27:00 คือราศีมีน 27 องศา 00 ลิปดา ในขณะที่ตามคัมภีร์สมุฏฐานวินิจฉัยดวงอาทิตย์อยู่ในราศีพฤษภ

ฤดูกาลเกิดจากวงโคจรที่เป็นวงรีและแกนของโลกเอียง ประมาณ 23 องศา 26 ลิปดา^[16] โลกหมุนรอบดวงอาทิตย์ที่ 365 เศษหนึ่งส่วนสี่วันโดยประมาณ จากจุดเริ่มต้นที่จุดเมษ (ราศีเมษ) ก็สามารถแบ่งออกเป็นช่วงเวลาเท่า ๆ กันเพื่อกำหนดฤดูกาลตามที่กล่าวถึงในคัมภีร์ทางการแพทย์แผนไทย ซึ่งอิทธิพลของฤดูกาลส่วนใหญ่มาจากดวงอาทิตย์ ดังนั้นการกำหนดตามปฏิทินจันทรคติทำให้แรม 1 ค่ำ เดือน 4 ไม่ตรงกับราศีเมษ การคำนวณจาก พ.ศ. 2494-2554 (จ.ศ. 1313-1373) เป็นเวลา 61 ปี พบว่า วันแรม 1 ค่ำ เดือน 4 ตามปฏิทินจันทรคติไทยต่างไปจากวันมหาสงกรานต์ (วันมหาสงกรานต์คำนวณตามคัมภีร์

สุริยยาตร์ไม่ใช่วันสงกรานต์ตามประกาศของทางราชการ คือวันก่อนวันเถลิงศก 2 วัน) วันนี้คือวันที่ดวงอาทิตย์ย้ายเข้าสู่ราศีเมษ พบว่า แตกต่างกันน้อยที่สุด 18 วัน และแตกต่างกันมากที่สุดถึง 57 วัน โดยมีค่าเฉลี่ยที่ 32.13 วัน ส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐานที่ 8.62 วัน

การใช้ปฏิทินการแพทย์แผนไทยในอดีตที่การคำนวณทำได้ยากลำบาก และการกระจายของสื่อสิ่งพิมพ์ยังไม่ทั่วถึงและรวดเร็ว การกำหนดช่วงวันขึ้นแรมเดือนไว้ในคัมภีร์ต่าง ๆ จึงอาจเป็นค่าประมาณเพื่อให้สามารถใช้งานได้ตามบริบทของสังคมในยุคนั้น

สาเหตุที่ตำแหน่งราศีของพระอาทิตย์ไม่ตรงกับข้อกำหนดช่วงเวลาข้างขึ้นข้างแรมนั้น เป็นเพราะเงื่อนไขในการทำปฏิทินจันทรคติ การสังเกตโดยใช้โลกเป็นศูนย์กลางนั้นพระอาทิตย์จะเสมือนโคจรรอบโลก 1 รอบผ่าน 12 ราศี ราศีละ 30 องศา เป็นวงรอบ 360 องศา แต่การจัดทำปฏิทินจันทรคติไทยใช้หลักการสังเกตพระจันทร์ซึ่งมีปีปกติวาร 354 วัน ปีอธิกวารมี 355 วัน ปีอธิกมาส 384 วัน จึงทำให้เมื่อเวลาผ่านไปการกำหนดข้างขึ้นข้างแรมสำหรับแต่ละราศีในคัมภีร์สมุฏฐานวินิจฉัย ไม่ตรงกับตำแหน่งดวงอาทิตย์ที่คำนวณโดยคัมภีร์สุริยยาตร์แรม 1 ค่ำ เดือน 4 เป็นเพียงการบอกจุดเริ่มต้นแบบปฏิทินการแพทย์แผนไทยเมื่อดวงอาทิตย์เข้าสู่ศักราชเมษเท่านั้น

ผลของเดือน 8 ที่สองจากปฏิทินจันทรคติไทย กับฤดู 3 ฤดู 4 ฤดู 6 ในปฏิทินการแพทย์แผนไทย

การมีเดือน 8 ที่สองในปฏิทินจันทรคติไทย ซึ่งเดือน 8 อยู่ในทั้งคิมหะฤดูและวัสสานะฤดู ในฤดู 3 ตามตารางที่ 3 และ อยู่ในทั้งฤดูที่ 2 และฤดูที่ 3 ใน

ฤดู 6 ตามตารางที่ 5 ก็ทำให้ให้ตัดสินได้ยากกว่าจะแบ่งเดือน 8 แรกกับเดือน 8 ที่สองอย่างไร เพราะไม่มีกล่าวไว้ แต่กรณีของฤดู 4 ตามตารางที่ 4 เดือนแปดอยู่ในฤดูที่ 2 เท่านั้น การที่ช่วงเวลา 1 รอบปี ซึ่งมี 360 องศา เมื่อแบ่งเป็นธาตุ 4 ฤดูเท่า ๆ กัน ก็ควรจะมีจำนวนวัน ฤดูละเท่า ๆ กัน ร้อยละ 25 จากการศึกษานิติพันจันทรคติไทย ระหว่าง พ.ศ. 2471 ถึง 2556 โดยใช้ปฏิทินโหราศาสตร์ 150 ปี^[29] จำแนกจำนวนวันตามช่วงเวลาในตารางที่ 4 แล้ว พบว่าช่วงเวลาที่มียรวมเอาเดือน 8 ที่สองไว้ จะมีสัดส่วนจำนวนวันมากกว่าร้อยละ 25 แต่เป็นร้อยละ 27.18 ดังแสดงในตารางที่ 7^[30] ซึ่งไม่สอดคล้องกับหลักการที่ระบุว่าจำนวนวันในแต่ละฤดูกาลที่ควรจะมีเท่า ๆ กัน และมีผลไปยังตำแหน่งดวงอาทิตย์ของราศีกรกฎ และราศีสิงห์ด้วย (ตารางที่ 6)

ข้อเสนอจากตำราการแพทย์แผนไทยเดิม (แพทย์ศาสตร์สงเคราะห์) ฉบับพัฒนา

“อนึ่ง ยังมีวิธีการคิดโดยใช้ตำแหน่งของดวงอาทิตย์ที่โคจรในจักรราศี ว่าอยู่ในธาตุอะไร เมื่อดวงอาทิตย์โคจรเข้าไปอยู่ในตำแหน่งนั้น ๆ ดวงอาทิตย์จะให้โทษอย่างไร

ในทางโหราศาสตร์ มีการแบ่งปีออกเป็น ๑๒ เดือน แต่ละเดือนมีธาตุประจำเป็นเจ้าเรือนเป็นธาตุไฟ ดิน ลม น้ำ สลับกันไป เริ่มต้นที่ราศีเมษ (ในเดือนเมษายน) เป็นเวลาที่ร้อนจัดจึงถูกจัดให้เป็นราศีธาตุไฟ ราศีพฤษภ เดือนต่อไป ก็เป็นราศีธาตุดิน ตามลำดับดังนั้น ในปีหนึ่ง ๆ ดวงอาทิตย์จึงโคจรเข้าอยู่ในเจ้าเรือนของธาตุทั้งสี่ เป็นช่วงเวลา ธาตุละ 3 เดือน...

ตามความจริง คนเราทุกคนมีโครงสร้างของร่างกายทั้งในส่วนหยابและส่วนละเอียดไม่เหมือนกันเลย รวมทั้งนิสัยใจคอด้วย ตามพุทธศาสตร์ว่า ย่อมเป็นไปตามกรรม ที่เห็นได้ชัดคือ โรคกรรมพันธุ์ โรคนิเวศน์อ่อน มีรูปวิกลพิการ โรคแพ้สารบางอย่าง เป็นต้น ทางโหราศาสตร์ได้เอา วัน เดือน ปีเกิดมาผูกเข้าไว้ด้วยกัน หากดูในจักรราศีตามตารางที่ 3 แล้ว ทำให้ตั้งสมมติฐานได้ว่า บุคคลที่เกิดในราศีนั้น ๆ มีธาตุใดเป็นเจ้าเรือน และมีพื้นฐานหรือแนวโน้มที่จะเป็นโรคใด เช่นผู้ที่เกิดในราศีเมษ จะมีธาตุไฟเป็นเจ้าเรือน และมีโรคประจำตัว หรือมีแนวโน้มที่จะมีธาตุไฟกำเริบ

อย่างไรก็ดี ดวงอาทิตย์จะโคจรเปลี่ยนแปลงไปบ้างแต่ละปี มิได้สถิตตายตัวตามตารางที่ 3 เสมอไป แพทย์ที่ต้องใช้ข้อมูลนี้มาประกอบการรักษา

ตารางที่ 7 การคำนวณจำนวนวันฤดู 4 ตามคัมภีร์สมุฏฐานวินิจฉัย ระหว่าง พ.ศ. 2471 ถึง 2556^[30]

ช่วงวัน	จำนวนปี ธาตุ	ปกติวาร	อธิกวาร	อธิกมาส	รวม	สัดส่วน
		31 วัน/ปี	17 วัน/ปี	28 วัน/ปี	76 วัน	
แรม 1 ค่ำ เดือน 4 ถึง ขึ้น 15 ค่ำ เดือน 7	ไฟ	89	89	89	6,764	24.37%
แรม 1 ค่ำ เดือน 7 ถึง ขึ้น 15 ค่ำ เดือน 10	ลม	88	89	118	7,545	27.18%
แรม 1 ค่ำ เดือน 10 ถึง ขึ้น 15 ค่ำ เดือน 1	น้ำ	89	89	89	6,764	24.37%
แรม 1 ค่ำ เดือน 1 ถึง ขึ้น 15 ค่ำ เดือน 4	ดิน	88	88	88	6,688	24.09%
รวม		354	355	384	27,761	100.00%

ผู้ป่วยพึงใช้ปฏิทินร้อยปี ที่จะบอกตำแหน่งของดวงอาทิตย์ในวัน เดือน ปีเกิดของคนใช้อย่างถูกต้อง...

การรักษาคอนไข... 5. ธาตุเจ้าเรือน (จักรราศีสมุฏฐาน) ได้ข้อมูลว่าคนไขมีแนวโน้มเป็นโรคอะไร...

7. พิกัดโอสถดูในคัมภีร์หมวดมहाพิภัด... สมุฏฐานต่าง ๆ ในคัมภีร์สมุฏฐานวินิจฉัย เมื่อตีความ ขยายความ และเรียบเรียงแล้ว สรุปได้ดังนี้... 6. จักรราศีสมุฏฐาน เกี่ยวกับอิทธิพลของดวงอาทิตย์ต่อธาตุทั้ง 4^[27]

การกำหนดว่าดวงอาทิตย์จะสถิตในราศีใด คัมภีร์สมุฏฐานวินิจฉัยได้กำหนดโดยช่วงเวลาที่ข้างขึ้นข้างแรมตามปฏิทินจันทรคติ แต่เนื่องจากดวงอาทิตย์จะโคจรเปลี่ยนแปลงไปในแต่ละปีไม่ตายตัวตามข้างขึ้นข้างแรมที่กำหนด การคำนวณตำแหน่งดวงอาทิตย์ที่ถูกต้องสามารถสมมุติได้จากปฏิทินโหร (สมมุติ เป็นคำศัพท์โหราศาสตร์ หมายถึงการคำนวณตำแหน่งดาว) หรือใช้การคำนวณตามคัมภีร์สุริยยาตร์โดยใช้ข้อมูลวันเดือนปีเกิดของบุคคลก็จะทำให้สามารถอนุมานมีปัญญาทางการแพทย์แผนไทยมาใช้ได้อย่างถูกต้อง

การคำนวณอายุ

การคำนวณอายุบริบูรณ์ตามกฎหมายนั้น จะนับตามปฏิทินสุริยคติ เมื่อถึงวันเกิดอีกครั้งหนึ่ง จึงเรียกว่า อายุเท่านั้นปีบริบูรณ์ แต่ในทางโหราศาสตร์นั้น มีการคำนวณอายุอีก 3 วิธี^[31] ดังนี้

“การใช้มหาทักษาคือพระเคราะห์เสวยอายุสัมพันธ์กับดาวเคราะห์ในดวงชะตาคำเนิด มีการคำนวณเวลาที่พระเคราะห์เสวยอายุ และมีพระเคราะห์แทรกเป็นปี เดือน วัน ชั่วโมง ในแต่ละช่วงอายุของบุคคล จึงมีวิธีการหาอายุชำระบริบูรณ์ มี 3 วิธี คือ วิธีทางจันทรคติ วิธีทางสุริยคติ และวิธี

สมมุติอาทิตย์กำเนิดในวันเกิด วิธีทางสุริยคติใช้วันที่ที่เกิด คือ เกิดวันที่เท่าใดในเดือนใด เมื่อถึงวันที่ที่เกิดในวันนั้นในเดือนนั้นก็คิดเป็นอายุครบรอบปีหนึ่ง ส่วนวิธีคิดหาอายุบริบูรณ์ (อายุชำระ) ทางจันทรคติยึดถือวันขึ้นแรมที่เกิดของเจ้าชะตาเป็นหลักคือ เจ้าชะตาเกิดขึ้น หรือแรมกี่ค่ำเดือนใด เมื่อถึงขึ้นหรือแรมเท่านั้นค่ำในเดือนที่เกิดนั้นพอดีก็คิดเป็นอายุครบรอบปีหนึ่ง ๆ โหราจารย์รุ่นก่อน ๆ นิยมใช้การคิดหาอายุชำระบริบูรณ์ทางจันทรคติทางขึ้นแรมเป็นหลัก มีการคิดอย่างละเอียดถึงเดือนเต็มและเดือนขาดด้วย อธิกวาร (เดือนเต็ม คือเดือน 2, 4, 6, 8, 10, 12 มี 30 วัน เดือนขาด เดือน 1, 3, 5, 7, 9, 11 มี 29 วัน อธิกวาร เดือน 7 มี 30 วัน) การคิดหาอายุชำระทางจันทรคติโดยใช้วิธีหักวันที่ขาดออกเสียด้วยเอาเฉพาะวันที่มีจริง ๆ ในเดือนหนึ่ง ๆ แล้วจึงคิดบวกกันไปจนถึงอายุปัจจุบัน เท่านั้นปี เท่านั้นเดือน เท่านั้นวัน เท่านั้นชั่วโมง อย่างไรก็ตามหนังสือนี้ไม่ได้กล่าวถึงการมีอธิกมาส เมื่อปีนั้นมีเดือน 8 สองหนสำหรับวิธีคิดหาอายุชำระโดยยึดถือดวงอาทิตย์กำเนิดเป็นหลัก ก็คือแบบสุริยคติแต่เป็นวิธีที่ละเอียดที่สุดกว่าวิธีใด ๆ ให้อึดถือดูว่า เมื่อวันที่ที่เกิดนั้น ดาวอาทิตย์กำเนิดอยู่ในราศีใด มโงศาและลิบดาเท่าใด และเมื่อดาวอาทิตย์จรโคจรไปสู่ในราศีองศา ลิบดา เดียวกันกับอาทิตย์กำเนิดคือมโงศา ลิบดาเท่ากันในวันใดและเวลาใด ก็คิดเป็นอายุครบรอบปีหนึ่ง ๆ ส่วนการคิดเศษเป็นเดือนวันต่อ ๆ ไปนั้นคิดตามองศา ลิบดาของดาวอาทิตย์โคจรไปโดยนัยทำนองเดียวกันนั่นเอง”

ปีนักษัตร

ในปัจจุบันการเปลี่ยนปีนักษัตรถือตามวันขึ้นปีใหม่ 1 มกราคม เนื่องจากดูตามปฏิทินที่มีภาพสัตว์

1 ใน 12 นักษัตรปรากฏอยู่ ประเทศไทยมีหลักฐานการใช้ปีนักษัตรตั้งแต่สมัยสุโขทัย และในการใช้จุลศักราชนั้นปีนักษัตรจะเปลี่ยนในวันขึ้น 1 ค่ำ เดือน 5 นอกจากนี้ยังมีการเปลี่ยนปีนักษัตรที่ใช้ในปฏิทินหลวงคือในวันขึ้น 1 ค่ำ เดือนอ้าย เนื่องจากไทยเคยถือเดือนอ้ายเป็นเดือนแรกของปีมาก่อน^[32]

วิจารณ์และข้อสรุป

ปฏิทินการแพทย์แผนไทยมีลักษณะเฉพาะ การกำหนดฤดูตามคาบเวลาขึ้นแรมเดือนของคัมภีร์กำหนดตามการกำหนดจักรราศี 1 ปี มี 12 ราศี ราศีละ 30 องศา และกำหนดแบ่งช่วงเวลาของแต่ละฤดูเท่า ๆ กัน แต่ได้นำวันเวลาขึ้นแรมเดือนปฏิทินจันทรคติปีมากำหนดช่วงเวลาของแต่ละในฤดู 3 ฤดู 4 และฤดู 6 ทำให้เข้าใจว่าปฏิทินในการแพทย์แผนไทยก็คือปฏิทินจันทรคติไทย แต่มีข้อสังเกตเรื่องจำนวนข้างขึ้นและข้างแรมเท่ากันคือ 15 วันทุกเดือนโดยไม่ได้มีการกล่าวถึงปีอธิกมาส ปีอธิกวารเลยและการกำหนดตำแหน่งดวงอาทิตย์กำหนดให้เข้าสู่ราศีเมษในวันแรม 1 ค่ำ เดือน 4 ที่ไม่เป็นไปตามปฏิทินโหราศาสตร์ที่คำนวณโดยคัมภีร์สุริยยาตร์ เป็นเพียงการบอกจุดเริ่มต้นของปีเมื่อดวงอาทิตย์เข้าสู่ราศีเมษเท่านั้น ทำให้สรุปได้ว่า **ปฏิทินการแพทย์แผนไทยมีลักษณะเฉพาะของตัวเองแตกต่างไปจากปฏิทินจันทรคติไทย** การแบ่งฤดูกาลโดยใช้วันขึ้นแรมเดือนที่มีรูปแบบลักษณะเฉพาะของตัวเอง การใช้ตำแหน่งดวงอาทิตย์จากการคำนวณตามคัมภีร์สุริยยาตร์ในการแพทย์แผนไทยแบ่งช่วงฤดูกาลก็จะต้องตามคัมภีร์สมุฏฐานวินิจจัยกำหนดให้แบ่งคาบฤดูกาลย่อยฤดูกาลละเท่า ๆ กัน โดยใช้รอบระยะ 1 ปี มี 12 เดือน แต่ละเดือนมีข้างขึ้น 15 วัน ข้างแรม 15 วัน รวมเป็น 360 วัน ซึ่งก็คือ 360 องศา นั่นเอง ทำให้

สรุปได้ว่า ปฏิทินการแพทย์แผนไทยใช้การโคจรของดวงอาทิตย์ในรอบ 1 ปี เป็นเครื่องมือกำหนดฤดูกาลซึ่งสอดคล้องกับหลักโหราศาสตร์ไทยและหลักดาราศาสตร์สากลในปัจจุบัน

การใช้หลักเหตุผลทางวิทยาศาสตร์อธิบายภูมิปัญญาที่มีข้อปฏิบัติแตกต่างกัน ได้แก่ เมื่อกาลต่างกันในแต่ละวัน วันในสัปดาห์ต่างกัน ฤดูใน 1 ปีที่ต่างกัน ดวงอาทิตย์สถิตราศีต่างกันในรอบ 1 ปีปีนักษัตรที่แตกต่างกัน อันเป็นองค์ความรู้การแพทย์แผนไทยที่มีมาแต่เดิม จะทำให้ภูมิปัญญาการแพทย์แผนไทยร่วมสมัยและต่อยอดไปได้อย่างยั่งยืน

กิตติกรรมประกาศ

พลตรี บุนนาค ทองเนียม ผู้ถ่ายทอดความรู้การทำปฏิทินจันทรคติ ศูนย์สนับสนุนและพัฒนาการเรียนการสอน มหาวิทยาลัยรังสิต ผู้สนับสนุนการวิจัยการจำแนกผู้ป่วยเบาหวานด้วยภูมิปัญญาไทย สำนักงานคณะกรรมการวิจัยแห่งชาติ ผู้ให้ทุนสนับสนุนการวิจัยและพัฒนาโปรแกรมสำเร็จรูปในการตรวจวินิจฉัยโรคด้วยหลักการแพทย์แผนไทย เมื่อปี พ.ศ. 2552

เอกสารอ้างอิง

1. Tamra Phra Osod Phra Narai. Pranakhon: Sophinpipattanakorn; 1917. p. 23. (in Thai).
2. Picheansoonthon C, Chavalit M, Jeerawongsa V. The Explanation of King Narai's Thai Pharmacopoeia (Drug Formulary). Bangkok: Amarin Printing and Publishing; 2001. 777 p. (in Thai).
3. Bureau of the Protection of Traditional Thai Medicine Knowledge, Department of Thai Traditional and Alternative Medicine. That Pra Narai Inscription (Palm Leaf). Bangkok: Printing Press of the War Veterans Organization of Thailand under Royal Patronage of His Majesty the King; 2012. 180 p. (in Thai).

4. Phraya Pisanuprasartvej. Vejjasuksa (Medical Education). 3rd ed. Pranakhon: Rong Pimp Chan Heng; 1925. 125 p. (in Thai).
5. The Ancient Medical School of Wat Phra Chetuphon (Wat Poh). Phat Sart Songkhroa Vol 2. n.p.; 1961. 242 p. (in Thai).
6. Thai Language Institution, Academic Department, Mistry of Education. Phatsart Songkroa. Bangkok: Kurusapa Printing Ladphrao; 2000. 994 p. (in Thai).
7. The Editors of Encyclopaedia Britannica. Gregorian calendar. [Internet]. 2010 [cited 2016 Dec 29]; Available from: <https://global.britannica.com/topic/Gregorian-calendar>
8. The Gregorian Calendar. Time and Date AS 1995-2016. [Internet]. 2016 [cited 2016 Dec 29]; Available from: <https://www.timeanddate.com/calendar/gregorian-calendar.html>.
9. Plainoi S. Songkran. 2nd ed. Bangkok: Pikanesha Printing Center; 2004. 159 p. (in Thai).
10. Department of Cultural Promotion. New Year Day and Days in Lunar Calendar. [Internet]. 2013 [cited 2016 Dec 29]; Available from: <http://www1.culture.go.th/subculture3/images/stories/Artist/Vansoomkran/picture/1/1.2%20new%20year.pdf>. (in Thai).
11. Calendar Act B.E. 2483. Published in Government Gazette, Vol. 57, p.419-22 (17 Sep 1940). (in Thai).
12. Tangkanasingha P. Khamatiby Atikamas-Atikavara (The Explainnation of Intercalation). Bangkok: Sirasrom Kampimp; 1972. 84 p. (in Thai).
13. Bunnag K (Chaophraya Thiphakorawong Mahakosathibodi). Kijjanukij Book. Bangkok: Kurusapa Printing Ladphrao; 1971. 249 p. (in Thai).
14. Tittiranonda B (Phraya Boriraksa Vejjakarn). Principle of Intercalation. Phranakhon: Mahamakut Royal College Printing; 1956. 58 p. (in Thai).
15. Boonnak T (Major General). Expert in Ephemeris Computation. Interview, 2009 Apr 22. (in Thai).
16. Meeus J. Astronomical Algorithms. 2nd ed. Virginia: Willmann Bell; 1998. 477 p.
17. Aaangkaew T. Astrological Calendar B.E. 2464-2563. Bangkok: Rong Pimp Auksorn Thai; 800 p. (in Thai).
18. Aaangkaew T. The Comprehensive Suriyayatra scripture. Pranakhon: Mahamakut Royal College Printing; 1954. 124 p. (in Thai).
19. Hydrographic Department, Royal Thai Navy. The History of Standard Time Keeping of Thailand. [Internet]. [cited 2016 Dec 30]. Available from: <http://www.hydro.navy.mi.th/time/history.pdf>. (in Thai).
20. Using Standard Time Royal Decree. Published in Government Gazette, Vol. 6, p. 273-9. (21 Mar 1919). (in Thai).
21. Thai Meteorological Department. Meteorological Book. [Internet]. 2014 [cites 2016 Dec 30]; Available from: <https://www.tmd.go.th/info/info.php?FileID=53>. (in Thai).
22. The Ancient Medical School of Wat Phra Chetuphon (Wat Poh). Inscription Phatmacopoeia in Wat Poh. Bangkok: Numaugsorn Karnpimp; n.d. 352 p. (in Thai).
23. The Fine Arts Department, The National Library of Thailand. Medicine Aid Treatise of RAMA V Vol. 1-2. Bangkok: Amarin Printing and Publishing; 1999. 916 p. (in Thai).
24. The Ancient Medical School of Wat Phra Chetuphon (Wat Poh). Phat Sart Songkhroa Vol 1. n.p.; 1961. 282 p. (in Thai).
25. The Ancient Medical School of Wat Phra Chetuphon (Wat Poh). Phat Sart Songkhroa Vol 3. Bangkok: Numauksornkarnpimp; n.d. 119 p. (in Thai).
26. Kittikajorn A (Khun Sophit Bunnaraksana). Ancient Medical Thai Textbook. Phra Nakhon; 1961. p. 102-3. (in Thai).
27. Foundation of Restoration and Promotion of Thai Traditional Medicine Ayuravej Vidhyalaya (Jivaka Kornmarpaj). Tamra Karn Phat Thai Derm (Phat Sart Songkhroa) Chabab Pattana Section 1. 2nd ed. Bangkok: Rongpimp See Thai; 1998. 109 p. (in Thai).
28. Pattanasiri P, Rekhonites L, Panjavorakul T. Astrological Ephemeris B.E. 2552. Bangkok: Rau.Sau. 221 Publication; 2008. 400 p. (in Thai).
29. Hong Hora Srimahapoh. Astrological Calendar 150 years (from B.E.2425 to 2575). Nonthaburi: Taweepimdee; 2005. 530 p. (in Thai).
30. Jayathavaj V. Diabetics Classified under Thai Traditional Wisdom Research Report. Instructional Support and Development Center, Rangsit University; 2010. 168 p. (in Thai).
31. Samudavanija S. Kledlup Mahataksa. Bangkok: Sivasrom KarnPimp; 1970. 578 p. (in Thai).
32. Plainoi S. Twelve Zodiac. 3rd ed. Bangkok: Reuenkaew Karnpimp; 2004. 222 p. (in Thai).